

Костицький Михайло Васильович,

доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України, член-кореспондент НАПН України;

Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Автори аналізують специфіку і рівень методології в кримінологічній науці. Коротко оцінюється доробок вчених-кримінологів НАВС, зокрема, академіка А. Закалюка. Автори висловлюють міркування про наявність схоластики і догматики в сучасній юридичній науці, їхню частково позитивну роль у підготовці фахівців, але негативну роль у розвитку теоретичного знання, вказують можливі шляхи переборювання цих явищ

Ключові слова: методологія, кримінологія, методологічні підходи, «вертикальна» і «горизонтальна» модель методологій, методика, метод, схоластика, догматика, методологія, нормативізм, тлумачення, зміна теорій і методологій.

Summary. The authors analyze the specifics and level of methodology in criminology. The work of criminologists of the National Academy of Sciences of Ukraine, in particular, Academician A. Zakalyuk, is briefly evaluated. The authors express their views on the existence of scholasticism and dogma in modern jurisprudence, their partly positive role in the training of specialists, but the negative role in the development of theoretical knowledge, indicate possible ways to overcome these phenomena.

Keywords: methodology, criminology, methodological approaches, «vertical» and «horizontal» model of methodologies, methodology, method, scholasticism, dogmatics, methodology, normativism, interpretation, change of theories and methodologies

1. Більше, як десятиліття тому нами була висловлена думка про те, що кожна наука (в першу чергу юридична) є повноцінною і структурно завершеною тоді, коли вона складається із п'яти блоків (підсистем):

філософського, теоретичного, методологічного, історичного і компаративічного. Слід зазначити, що творення такої п'ятиблокової системи характерне для наук кримінального циклу: кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, судової експертології, судової психології, кримінології. Є серйозні зрушення в цьому напрямку в науці конституційного та конституційно-процесуального права. Науки приватно-правового циклу лише в окремих випадках «освітчуються» дослідженнями філософсько-правового характеру. А здебільшого характеризуються догматичними і схоластичними дослідженнями.

2. Методологія кримінологічних досліджень започаткована ще в другій половині XIX ст. Хоча окремі питання методології виникали вже з виходом практично першої монографічної роботи з кримінології. Ч. Беккарія «Про злочин та покарання» (1764 р.). Професор Олександр Джужа вказує на п'ять концептуальних (їх можна оцінювати і як методологічні) підходів у кримінології:

- 1) містичний, коли трактування злочину пов'язувалося з «нечистою силою»;
- 2) класичний – при якому у злочині проявлялася «зла воля» самого злочинця;
- 3) біологічний – коли злочин пояснювався біологічними (генетичними) і антропологічними причинами;
- 4) соціологічний – коли не воля людини є визначальною у злочині, а соціальні соціологічні чинники;
- 5) культурологічний – який певним чином інтегрує всі вище присвячені підходи. Видається, що автор (О. Джужа) є прихильником саме останнього підходу [1, 359-360].

3. Значну роль у дослідженні методології кримінології відіграв видатний український кримінолог академік Анатолій Закалюк (90-річчя від дня народження якого скоро буде відзначати юридична громадськість України). Він практично першим у кримінологічній науці писав про методологію не як про сукупність методів (що є методикою), а про методологію як певні теоретичні передумови пізнання, його методи і засоби. Джерелами такої наукової методології вчений вважав:

- 1) світоглядні постулати філософії;
 - 2) загальні гносеологічні закономірності, принципи і ступені пізнання;
 - 3) логічні можливості та звичайні методи і способи наукового пізнання.
- За академіком А. Закалюком методологія кримінологічної науки складається з:
- 1) загальнонаукових принципів;
 - 2) вимог;
 - 3) критеріїв наукового пізнання взагалі;
 - 4) методологічних особливостей (галузі суспільних наук, до якої належить і кримінологія);
 - 5) методичних положень, методик [2, с. 89–93].

4. На методологічні проблеми кримінології в Україні звертали увагу такі вчені як В. Бесчастний, В. Борисов, В. Василевич, В. Голіна, О. Джужа, В. Дрьомін, О. Костенко, Ю. Орлов, В. Попович, О. Чернявський, В. Шакурн.

Хоча в дослідженні методології кримінології в порівнянні з іншими науками є серйозний поступ, все ж таки більшість вчених-кримінологів дотримуються «вертикальної» трьох-, чотирьох- чи навіть шести ступінчастої методології. Тобто методологія, запозичена з радянської діалектико-матеріалістичної системи (там виділялися філософська, загально-наукова та конкретна наукова методології), продовжує панувати (у т.ч. в кримінології) і понині. Хоча слід зазначити прагнення вчених-кримінологів розірвати цю методологічну триаду.

Так, академік А. Закалюк аналізуючи методологію кримінології виділяв чотири її рівні:

- 1) методологія і методи, які впливають із філософського діалектичного методу;
- 2) загальнонаукова методологія і методи, якими користується будь-яка наука;
- 3) методи інших наук, що використовуються однією наукою при пізнанні об'єктів, які належать до предмету інших наук, але частково є предметом пізнання цієї науки;
- 4) методи певної науки, які є результатом і частиною розвитку її власної теорії (теорій) [2, 99].

Професор В. Попович є автором шестирівневої методології в кримінології. Він виділяє:

- 1) філософську фундаментальну методологію;
- 2) загальнонаукову методологію соціології;

3) конкретнонауковий рівень, творений теорією держави і права, яка є загальнотеоретичною методологією для всіх юридичних наук;

4) власне кримінологічна методологія, яка за широтою свого предмета має гносеологічно орієнтаційний, загальнотеоретичний потенціал для самовдосконалення та для вдосконалення всього кримінально-правового циклу наук;

5) рівнозначних, але однакових методологій галузевих наук кримінального циклу, які мають відношення до протидії і запобігання вчиненню злочинів;

6) методологія конкретного дослідження, конкретної проблеми [3, с. 166–167].

Наведені міркування свідчать швидше про пошук на ниві кримінологічної методології, ніж про чітке її розуміння.

Можливо, більш оптимальним є підхід академіка Олександра Костенка з позицій соціального натуралізму, де соціальні фактори злочинності розглядаються в нерозривному зв'язку з законами природи (їх порушеннями) [4, 133–145].

5. В юриспруденції на сьогодні можна виділити два чіткі методологічні підходи: позитивістський і юснатуралістичний. На нашу думку, вони обидва проявляються в кримінології. Позитивістський підхід має відношення до тієї частини кримінології, яку академік А. Закалюк називає «практична кримінологія», юснатуралістичний – відноситься до всієї кримінологічної науки, як це бачив академік О. Костенко.

Ми вже неодноразово писали і наголошували в доповідях на наукових форумах: немає ієрархії методологій. Спроба їх вводити і надалі в суспільних науках (в т.ч. і в кримінології) свідчить про спробу зберегти діалектико-матеріалістичний підхід у науці. Методології мають «горизонтальне» розташування. Вони пов'язані з особою науковця: він вибирає методологію (методології) або творить власну (якщо вважає це за доцільне). Методологія, її вид, нерозривно пов'язані з рівнем професоналізму вченого, його світоглядом, вмінням орієнтуватися в сьогоdnішньому світі, який дуже швидко змінюється, з загальними тенденціями розвитку науки та методології, її пізнанням [5].

Отже можна стверджувати, що дослідження методології в кримінології знаходяться на початковому етапі і по-справжньому лише починаються, а до його завершення ще дуже далеко.

Список використаних джерел

1. Джужа О. Кримінологія. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В.В. Чернея, В.В. Сокурєнка. Харків; Київ. 2017. 804 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. К.: Ін Юре, 2007. 424 с.
3. Попович В. М. Загальнотеоретичне значення запобіжного потенціалу кримінально-правового циклу наук. Шлях до кримінології: зб. матеріалів НАПрН України. Київ; Запоріжжя. 2010. 188 с.
4. Костенко О. М. Соціальний натуралізм як методологічний принцип юриспруденції і кримінології. Вісник Академії правових наук України. 2004. №4(39).
5. Костицький М. В. Філософсько-правові питання методології юридичної науки. Філософські та методологічні проблеми права. 2011. № 2 (2).